

Valkuilen in de dialoog tussen wetenschap en religie

De dialoog tussen wetenschap en religie is geen voor de hand liggende zaak. Wie niet goed voorbereid is of onvoldoende filosofische bagage in huis heeft, kan bijvoorbeeld de volgende fouten maken.

- a) *Redeneren van 'zijn' naar 'moeten'*. Deze fout wordt gauw gemaakt. Hij houdt in dat men de feitelijkheid van de wereld beschouwt als de enig juiste manier om naar de wereld te kijken. Alsof de feiten kunnen 'voorschrijven' hoe wij de wereld moeten begrijpen.
Zo hebben veel natuurwetenschappers de neiging om de wereld als puur 'materieel' te zien en trekken dit dan door naar de mens zelf. Daardoor krijgen begrippen als liefde, geest, cultuur en religie een wat merkwaardige inhoud, die afwijkt van onze alledaagse kijk. Ze worden gezien als uitingen van een fysisch proces, dat plaats vindt in of tussen lichamen. Aldus wordt de mens gereduceerd tot een robotachtig verschijnsel. Alsof we hem niet anders kunnen zien, alsof we de mens *zo moeten* bekijken. Maar daarmee verandert het objectieve, materiële wereldbeeld van de wetenschap in een materialistische wereldbeschouwing.
Op zich heeft iedereen het recht om zo naar de wereld te kijken. Maar opgemerkt moet worden dat dit een subjectieve keuze is. Het is puur iemands voorkeur om de wereld en de mens op deze wijze te begrijpen. Er is geen enkele logische of wetenschappelijke reden voor de overgang van 'zijn' naar 'moeten'. De filosofie kan ons helpen om ons voor deze valkuil te behoeden. In de filosofie draait het juist om de onthulling van vooronderstellingen (onuitgesproken voorkeuren). Mensen gaan nogal eens als vanzelfsprekend uit van hun eigen standpunt. Maar wereld- en levensbeschouwingen zijn er vele. Mensen kunnen zich aangetrokken voelen tot theïsme of deïsme, tot nihilisme of existentialisme, tot naturalisme of pantheïsme, tot New Age of postmodernisme. De wetenschap speelt in al deze visies steeds weer een andere rol, afhankelijk van de zingeving die mensen voor zichzelf zoeken.
- b) *De vrijheid om wetenschap te interpreteren*. Dit is een fout die nogal veel voorkomt. Een bekend voorbeeld is de grote vrijheid die men zich in de New Age beweging permitteerde. Deze spirituele stroming beleefde haar hoogtepunt in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw. Via tal van publicaties werd een wereldbeeld gepropageerd dat de mens zijn plaats zou teruggeven in een kosmos die functioneerde als een levend organisme. Door meditatie, zelfverwerkelijking, geestelijke evolutie en reïncarnatie konden we weer één worden met de natuur. Men dacht dat deze eenheid door het christendom maar ook door de officiële wetenschap verloren was gegaan en dat de mens vervreemd was geraakt van zijn natuurlijke oorsprong en bestemming.

Het enthousiasme dat New Age los maakte, had als neveneffect dat de natuurwetenschap werd gebruikt als input voor een 'nieuwe wetenschap'. Zo werden bijvoorbeeld de resultaten van de quantum mechanica gepresenteerd als bevestiging van een mystieke wereldopvatting. Men zag de wereld als een kosmisch web, waarin niets een zelfstandige rol had, maar waarin de delen juist beziend en verbonden werden door het grote geheel. De officiële wetenschap, zo dacht men, moest worden hervormd; in het materiële wereldbeeld zou noodzakelijk een spirituele dimensie moeten worden ingebouwd. Hiermee zou de wetenschap een menselijker gezicht kunnen krijgen.

Wat echter vergeten werd was de realiteit van de wetenschap zelf. Waar is ze mee bezig, wat wil ze bereiken? Het gaat in de wetenschap niet om mensvriendelijke benaderingen. Een menselijk gezicht is helemaal niet nodig. Wetenschap is een vak op zich met eigen middelen en duidelijke grenzen. Het doel is feiten en theorieën te produceren die de toets der kritiek kunnen doorstaan. Feiten en theorieën zijn het eigendom van de wetenschap; ze kunnen niet naar believen worden aangepast of 'hervormd'. Men moet dus de feiten en theorieën nemen zoals ze zijn. Wat men daar vervolgens zelf mee wil doen, is een puur persoonlijke zaak die niet kan worden teruggespeeld naar de wetenschap. Ook hier kan de filosofie ons helpen om fouten te vermijden.

- c) *Verwarring over de waarheidskwestie.* Wie heeft er nu gelijk: de wetenschap of de religie? Dit lijkt een interessante vraag, maar is het ook een goede vraag? Kun je van wetenschap en religie beweren dat ze beide naar waarheid streven? Dat leidt terug naar de hamvraag: wat is waarheid? En hiermee zitten we volop in de filosofie.

Mijn visie op deze kwestie is het volgende. De waarheid van de wetenschap wordt door wetenschappers vaak verkocht als dé waarheid. Dat maakt dat de zaak op scherp wordt gezet. We zien het vooral bij wetenschappers die niets van religie moeten hebben. Zij beweren dat het verhaal van de bijbel heeft afgedaan en definitief vervangen is door het verhaal van de natuur. Waar vroeger de religie haar waarheid claimde, daar heeft de wetenschap thans het recht zijn waarheid te verkondigen. Uiteraard geeft dit een conflict met veel christenen die vasthouden aan een religieuze waarheid, vaak ook nog een letterlijk genomen waarheid. Het is hier – rondom de waarheidskwestie – dat de relatie tussen wetenschap en religie stuk loopt.

Maar de waarheid van de wetenschap is slechts een voorlopige waarheid. Dit is inherent aan het wetenschappelijk bedrijf. Er wordt voortdurend vooruitgang geboekt en wat gisteren nog als waarheid gold, wordt vandaag ondergeschikt gemaakt aan een nieuwe waarheid. Dat geldt ook voor het kosmologische verhaal, want juist dat verhaal is voortdurend in ontwikkeling en wordt daardoor een steeds beter verhaal. Als we het woord 'waarheid'

weglaten en vervangen door de term 'het beste verhaal', dan is er alle reden om over te gaan tot een dialoog met de religie. Daarbij is het wel nodig dat ook van religieuze zijde afstand wordt gedaan van de waarheid. Immers religie gaat niet over waarheid maar over waarde, d.w.z. over zingeving en religieuze ervaring. Aldus kunnen de feiten van de wetenschap tegenover de emoties van de religie worden geplaatst en valt er voor beide domeinen iets te halen.

Einstein gaf al een aanwijzing in de goede richting met zijn motto

'wetenschap zonder religie is lam, religie zonder wetenschap is blind'.

Wanneer wetenschap en religie hun beperkingen erkennen en bereid zijn wat water bij de wijn doen, kunnen ze elkaar tegemoet komen. Wetenschappers hoeven niet steeds te benadrukken dat zij de feitelijke waarheid in pacht hebben; ze hebben namelijk ook behoefte aan inspiratie, of deze nu religieus of niet-religieus van aard is. En religieuze mensen hoeven niet steeds te benadrukken dat zij de spirituele waarheid in pacht hebben; ze weten net zo goed dat de feiten er wel degelijk toe doen.